

ADABAKIAK

"A. Etxeberria.—Itzez itz eta coma bat ere aldatu gabe argitaratzen degu zure eskutitza.

"Donostia, 1958 Ilbeltzak 31."

EGAN-en Zuzendaritzari:

Pozik irakurri oi dut EGAN zuen errebista ederra, eta ondotxo ezagutzen ditut bertan azaldutako artikulua.

Orrengatik lengo egunean, "San Sebastian" urterokoa nere eskuetara zanean, eta an agertu dan "Antxeta"-ren artikulua bat irakurtzean, oiartzun gisako zerbait igarri nion. Eta nere etxean gero EGAN-en sorta aztertzen asita, bereala topatu nuan kakoa: Donosti zaarraz "Txillardegi"-k idatzitako artikulua baten antza zuala, alegia, "San Sebastián" errebistarenak.

Arritu egin nintzan. Ureña jauna etzan konturatu noski. "Antxeta" ori zein dan, berriz, ez dakit. Bestalde, ta egia esan, ez nuke nai nik eskutitz onen bidez iñori txitxareak naastu. Baña, orrela jokatzea, ez da dotore oso. Ezta zillegi ere noski. Irakurri ta konparatu, bestela, ondoren ipintzen ditudan parrafoak.

Euskeraren onerako zuen aginduetara,

A. Etxeberria."

Txillardegi'renak:

"Egun aietan etzirudien Donostia'k Gipuzkoa'ko erria, Lapurdik'koa baizik... Babel-dorren bat ematen zuen gure uriak. "Jaun" eta "Andere" ba zioten euskaldunak, "En" ta "Na" gaskoiak, "Señor" eta "Señora"

Antxeta'renak:

"Donostia, Gipuzkoa'ko erria baño geiago zirudin Lapurdik'koa. Orduko Donostia egiazko Babel-dorre izan zala esan diteke. Euskaldunak "jaun" eta "andere" zioten. Frantzesak "monsieur" eta "madame". Erdeldu-

erdaldunak, baita "Monsieur" eta "Madame" Frantsi'tik etorriak...

...gerra-plazaren itxura zuen Donostia'k, eta bere ortatik zertorkion ain zuzen ere igarri ezin dezaiokegun izakera...

Arresi barnean zegoena berria zan ia osoro... Santa Mari, Santa Teresa ta San Bizente elizak, San Telmo-komentua... Arresitik at, berriz, etzan ezer aundirik ikusten... Atotxa ta San Martin auzoak, San Bartolome'ren komentu zarra..., ta Antigu'ko etxe mordoia...

Santa Klara-ugartean, onen omenean egindako ermitaren azken abarrak ikusi zitezkean oraindik. Eta Txubillo-kontorean, ez gaur bezin añaia...

...saliak eta platerak eskue-tan zeramazkitela, geroko tanborrada ta Donosti berria sortu zituzten. "Kaskariñak" eta "Joxemaritarrak" tanborradakin batera jaiio zirala dirudi... Frantzi'ko soldadu añañak, beti arroputz eta martxetatarako prest ainbeste urtez ikusirik..."

nak "señor" eta "señora". Eta gaskoiak "en" eta "na"...

...Donostia guda-plaza zandada. Ta guda-plaza izate ortatik datorkigu donostiarrai gure izakera berezia...

Arresi-barruan zegoen Donosti guzia. Santa Maria, San Bizente eta San Telmo'ko komentuaren inguruan. Arresitik kanpo gelditzen ziran Atotxa eta San Martin ausokoak, San Bartolome-komentu zarra eta Antigu'ko auzo nagusia...

Santa Klara ugartean ikusi zitezkean oraindik ermita izandakoaren arri-kondarrak. Igeldo ere antxe zegoen, bañan Txubillo-tontorra etzan gaur bezin apain agiri...

Orratz ba, plateretan eta zalietan gure oraingo danborradaren sorrera. "Kaxkariñak" eta "Joxemaritarrak", uste danes, danborradakin batera sortuak ditugu... Frantzi'ko soldaduak, apain-apain, arro-arro, eta martxetako beti prest ikusten zituzten..."

* * *

Jakin-zale.—Gazteleraz *calandria* ta baita *alondra* deitzen zaion txoriak, euskeraz izen asko ditu. Ona emen gure lankide A. Arrue'k, bai erriaren aotik bai iztegi ta beste orrelako liburuetatik jaso ta bildutako euskal izenak. Guzitara ogei ta amalau dira.

Alauda, *alauda-gizen*, *aloua bortutxori*, *egatxabal*, *kalandra*, *kalandriza*, *kalanbria*, *larratxori*, *larretxori*, *larrexori*, *llaudeta*, *perripio*, *piripio*, *pirripio*, *tordantxa*, *txementxa*, *txemenentxa*, *txementar*, *txirripio*, *txirripitxitxo*, *txirri-txorro*, *txoriandra*, *txorian-dra-andi*, *txoriandra-bitarte*, *txoriandra-txiki*, *txorlero*, *txorrero*, *txorzabal*, *txozabal*, *txurlio*, *txurrubio*, *txurruburu* ta *txurzabal*.

L'tar B.—Ona zer idazten digun irakurle onek Zumaia'tik :

"EGAN 1957, 3-4 zenbakian, euskal-itz zerrenda bi dakarzkizu, bigarren saillekoak baña, nundikakoak diran adierazteke, erdal-itzat jotzen dituzu.

"Oietatik batzueri beintzat euskal-usaia artu genezaieke ta, gure artean sasi-jakintsu asko bait-gaude, ara neri otu zaizkidanak :

"*Aresti*=aro esti, iragan asti. *Babes*=barrunbe aitz, "bajo la peña (cueva)". *Gauza*=gaitusia, gaiezkoa. *Gezi*=agai zi, agaitz zi. *Garden*=egurats din. *Bae*=bil sare, bilbe. *Alper*=al gabe ar, "partidario de no esforzarse". *Gona*=gerri euna. *Leka*=ale gara, ale azaltxo. *Mais*=amaika aldiz. *Makilla*=ama kill, abar kill, abar billa. *Neke*=nai gabe. *Sendo*=zindo, zaindun. *Triku*=atz eri gu. *Txau*=atz-tu. *Zitu*=azi garatu, azi umatu, azi urtu. *Zupu*=zola pe oi, zulapetu. *Moxal*=motz zaldi. *Onill*=odin bill, odiño bill. *Iradu*=iragan arindu. *Begiratu*: *begi* euskal-itz baldin bada, *begiratu* ere bai, noski.

"Onezkero naiko ta geiegi ere izango da ta ez noa jarraitzera. Badakit ia itz guztiak nork bere gogoko esanaira biur ditzakela. Baña inoiz edo bein ba ditekela biurtzalleak asmatzea esan nai nuke.

"Ala ezpaderizkiozu, berriz, barkatu. Euskaldun akats ezaguna da iztegi zear, onerako edo txarrerako, arrakastaren batzuk egin bearra ta."

Eskerrik asko, aurren-aurrenik, eskutitz atsegin onegatik. Itz-zerrenda ori bidenabar eman genduen, gure izkuntzak ere, besteen antzera, ingurukoefatik itzak artu dituela adierazteko. Lan luzeegia litzake itz oriek banan-banan ikuskatzea jatorri-billa: lan luzeegia eta aldizkari oni eztagokiona gaiñera. Etimologiak baditu gure artean adiskideak eta etsaiak. Gure ustez, ongi dago eta premiazkoa izan ditek, gauzarik geientxoenk bezala, bere neurrian eta bere lekuan. Baña, esan bezala, aldizkari onek ezu zer ikusirik egiteko orrekin, bidenabar eta iragaitzaz izan ezik.

Nolanai ere, itzen jatorria, beste edozein gairen gisa, era askotara azal ditek: era guzti oriek eztute, ordea, berdin balio. Badakizu nola azaldu oi diran gure artean eguzki eta illargi-illuntzeak. Txinoek, berriz, erensuge bat artzen omen dute bitarteko. Erensuge ori, go-goak ematen dionean edo, oldartzen omen zaio eguzkiari naiz illargiari eta, klik, irentsi egiten omen ditu poliki-poliki; gero, pixka batean gozatu ondoren sabelean, biurtzen omen du aotik aotik irentsi zuena.

Eztugu esan nai orrenbestez zu zeranik erensugearekin ametsetan dabillena: gerok urratu ditugu, bear bada, txinoen marka guztiak. Astiroago aztertu bear litzakean auzia da ori. Geiegizko "noski" bat itzuri zitzaigun itz-zerrenda orren aurrean. Irakur bedi, bada, "agian" "noski"-ren ordez eta kito.

Puntu batean, eta ajola andiko puntu batean, etzera ongi jabetu genionaz. Eztugu beñere esan, ezta esango ere, itz oriek euskal-itzak —eta euskal-itz jatorrak, gaiñera— eztiranik. Erdal-itzak eztirala argi eta garbi dago, ezpaitetzke erderaz erabil: euskeraz erabil ditzairegun ezkerro, beraz, euskal-itz garbiak dira. Gauza bat da jatorria eta iturburua; bestea, oso bestea, oitura eta usarioa. Eta izkuntz-gailetan azkenekoa izan da eta izango lege bakarra non eta noiznai.

Egoki dator beeraxeago aipatzen dugun Garbizu euskal-idazlearen itzak emen ere gogoratzea:

—“Euskeraz nola esaten da “errege”?”

—“Errege” euskeraz ezpada..., “rey” izango dek orduan!”

Mendibil.—Mordollozaleen mordollokeriak ziñetan kezkatzen zaituzte. Beti izan du gizonak biderik zuzenenak okertzeko oitura. Jatorrizko pekatuaren ondorea bide duzu ori. Baiña euskaldunok, jatorrizko pekatu bereziren bat dugulako edo, iñor baiño geiago saiatu izan gera orrelako alegiñetan.

Geiekeria geiegikeriari ari zaio deika, lezea lezeari bezala. Gaurko egoera ezta atzokoaren semea baizik. Begira zer zion gai auezaz duela mende-laurden bat Garbizu euskal-idazleak, Donostia'ko *El Día* egunerokoan:

“Orain larritasunak. Orain arte euskerari nondik bidiak erekiko ibilli gera. Euskerari bidiak ereki bai, baiño al zituzten ateraldi zorrrotz, illun eta traketsenak asmatuaz. Euskerari jantzi berria eratu nai izatia izandu da gizon oien buruauste guzia. Era berriak sortu, esaera ulerkaintzak tajutu, naiz ta euskerari atzaparka len zituen gozagarrri guziak mikaztu. Euskera zapuztu egin dute bai idazle ta bai izlari geyenak ere... Eta euskeraren eitura berri ortara jo dute denak, arrokeriak zirikatuta. Batzuek ondo bearrez gure izkuntza goralduta, edertuta ikusteko gogo biziz. Bestiak berriz bide berritik jo ezkerro euskeraren aberastasuna arkituko zutelakoan edo.

“Zeñek du onen errua? Orrela euskera goratu duten gizonak? Esango dute ez dela kalte orrelako izkuntza aldeko eder-lanetan sayatzia. Ordia gizon ikasi oben goraltzak iñongo buruak txoratu dituzte...”

“Aundi nai onek zaletu egin ditu beste asko, ta iñalaka nondik antz emango dioten dabiltz, puxketa-puxketan lan bat ezin osaturik. Andik jo, emendik ebaki, ezur utsian utzi dute oraintxe euskera. “Yaubea” “jabea” esan biarrian esan ezkerro, dena egiña dagola uste izan dute. Ta gero... nolako ostikuak...!”

“Itzai bakarrai begira dabilznanak ez dute gauz onik egingo. Li-zardi'k eta egin dutena egiteko, euskera errax ta jatorrian ondo aziak biar dute izan. Bestela lotsagarri izango da. Gaiñera nik nerontzat

ez dakit zein berexiko nuken. Euskera dotore ortan utsune asko dago oraindik...

"Lapurdi-erara itz egin nai dute ia denak, eta leno ikasitako esae-rak atzekoz aurrera jarri. "Ekaitzak du aldi": orrela bukatu ezkerodena egiña dago. Eta nik esaten dut, eta gu guziok ere bai: "Ekaitzaldia da."

"Euskeraz itz egiten ez dakitenak izaten dira geyenian orrelako biurrikeriak sortzen dituztenak, eta askori burua aunditu diote. Euskeraz egiten iñor gutxik daki. "Automobilla" eta "telefonua" esatia da gutxina.

"Orain arteko errua izan da batzuek euskera berri ori goraldudutelako beste aldeko izkuntza ta idazkera baztertu egin zutelako ustia. Eta ori ez da egia. Iñork ez du baztertu. Ez dut uste.

"Orain badakit nik zer egingo duten askok. Lengo oitura guziak alde batera utzi ta euskera xamurra idaztiagatik arrunt ondatu. Geyegi erraxten asiko dira ta atzera euskera lotsagarri jarriko dute. *Ia asten geran "admirableagoa" ta "excelenteagoa"-kin sasoi batian bezela.*

"Euskerak erraxa izateko ez du mordolokeri oyen bearrik, eta apaña izateko ezta oraingo aldiko buruzpide garratz oyen bearrik ere. Euskera jatorra, edozein aldetakoa biño txukunago ta ederragoa izan liteke.

"Entzun gurasoai. Irakurri Mendiburu eta Domingo Agirre'ren liburu goragarriak. Euskeraz idazten asi ta badirudite geyegi nai orrekin, indarka ta larri, titare bat ezin egin dutela ere.

"Itz egin bear, eta esaera bat ezin sortu dutela jarrita... Ori al da ba itxura?"

Garbizu jaunaren itzak, luze xamarrak izan arren, merezi zuten onera aldatzea. Bere iritziei eztiegu guztiok berdin iritziko. Nork uka, ordea, etorkizunari igertzen mutilla izan zanik?

Urraburu.—Urrutiegi eramango ginduzke zure galderari erabat eta osoro erantzuteak. Baiña puntu bati ederki dagokion zerbait lankide dugun Jon Mirande idazle trebearen eskutitz batean arkitu dugu. Ona zer dion:

"Jon esateko bi forma erabiltzen dira Zuberoako euskalkian: *Joháñe* eta *Joanes* (azkenekoa *Jwañés* oguzten da, *j* gutiz gora-beera Frantzesezkoa bezala); gañeratu bear dut zoritxarrez frantzesezko izenak geroago eta geiago erabiltzen dirala, beti euskeraz mintzatzen direnen artean ere. Baña bi forma oik ez dira osoki zentzun bereko. Joanes piska bat irrigarri zaigu, ta zenbait aldiz erabiltzen dugu notin ezagutzen ez dugun baten lepotik parre egiteko —ene aitak ala erabiltzen du beintzat, alemanez eta ingelesez gertatzen dan bezelatsu: *a Johnnie, ein Hans*. Joháñe, berriz, apainago da ta norbait, frantze-

sez Jean deitzen dutena euskeraz izendatu nai dutenean. Johañe esaten diote Zuberoatarrek (Pettarrek, ots, Zuberoa Pekoek, bereren). Adibidez, ni Jean deitzen naute ene burasoek, naiz euskeraz mintzatzaren zaizkidan, baña Zuberoan Johañe naiz... Nondik datorke berezkuntza ori bi formen artean? Nire ustez, Johañe jatorrizko zuberotar forma dalako, Joanes aldiz Lapurdi edo Be-Nafarroatik etorritakoa, ots, Manex-erritik (ain zuzen ere, Manex Joanes'etik dator). Esan dizudan guztia gatik, gañeratu bear dut ala ere gizon batzuk, frantzesez Jean direnak, erriak Joanes deitzen dituela tradizionalki euskeraz, aien lepotik irri egiteko intentziorik batere gabe: ala gertatzen zaio nire osaba bati, guztientzat Joanes Chaho dana (Chaho da Sorhueta-ko Aiphasorhotarren etxearen izena). Bañan ori gerta diteke familia batean Jean izeneko bi semeen artean berezkuntza bat egiteko. Bestalde, irugarren forma bat erabiltzen dugu, bañan gutxi: *Saint-Jean* edo, oguzten dugun legez, *Sèn-Ján*. Nire amaren osaba bat, Arrokiagako Aiphasorhotarren burua, ala deitzen dute guztiek betidanik. Jakin bear duzu izen zenbaiten aurrean *Saint-* edo *Sen-* ori ipintzen dugula aurrizki bezela, ala nola *Mark* > *Sèn-Márk* > *Xemárk*. Ba dut lengusu bat, Garindañeko Miranda-Eihartxeko etxekojauna, izen orrekin."

SANTURTZEARRA.—Galdera auxe egiten digu irakurle onek: "Becquer'en obrak irakurtzean, onako au topatu dot berak dakazan Euskalerrri'ko oituren artean guztiz arrigarri: "La fiesta de los ciegos." Noiz ta nun egin da olako jairik?"

Lenengo aldiz jakin dugu, egia esan, oitura orren berri. Arkituko da, ordea, bear bada, *EGAN*-en irakurleen artean guk baiño argi oberik duenik. Orrexegatik, guztientzat ipintzen dugu emen zure galdera.

Urrengoari erantzutea, eztagokigu guri, gure erantzunak ezpailuke baliorik. Eztio kalterik egingo, nolana ere, Unzurrunzaga jaunari zure iritzia jakiteak. Ona, bada: "Ez al dozu uste "Kuliska-sorta"-ko liburuen azalak gogaikarri ta aspergarri direala? Beti dibujo berberak gai guztientzako. Liburuaren mamiari dagokion dibujo edo irudiren bat ez ote litzake egokiago, politago, begientzat atsegingarriago ta erosleentzat zirikagarriago?"